

RECENZJE, OMÓWIENIA, SPRAWOZDANIA, KOMUNIKATY

Anna Kostecka-Sadowa
Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków
e-mail: annasadowa@op.pl

Katarzyna Sicińska: *Polszczyzna południowokresowa XVII i XVIII wieku (na podstawie epistolografii)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź 2013, ss. 533.

Katarzyna Sicińska – językoznawczyni z Katedry Dialektologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego – przedmiotem swoich rozważań naukowych w przedstawionej monografii uczyniła dawną polszczyznę południowokresową na podstawie tekstów epistolarnych. Autorka podjęła się badań nad piśmiennictwem epistolarnym, jak dotąd marginalizowanym i rzadko wykorzystywanym w dialektologii historycznej. Zgromadziła pokaźny korpus tekstów – listów, bo aż siedemdziesięciu autorów, przedstawiciele z rozległych geograficznie terenów. Analizowany korpus jest tym bardziej wartościowy, gdyż są to nowe źródła – listy rękopiśmienne, tak ważne dla językoznawstwa historycznego, bo nie zostały poddane normalizującej korekturze drukarskiej, a tym samym nie eliminowano w nich znamion regionalnych tych czasów.

Badania nad dawną polszczyzną kresową wpisują się szerszy kontekst badawczy – w zakres studiów diachronicznych nad terytorialnym różnicowaniem języka polskiego. Badaczka już na samym wstępie notuje, że: „Kresy Wschodnie to pojęcie w kulturze polskiej o szczególnym charakterze i znaczeniu. To przestrzeń realna: geograficzno-historyczna, narodowościowa, kulturowo-językowa, ale też przestrzeń symboliczna: legendarno-mitologiczna, przez co nacechowana aksjologicznie. To obszar badań historycznych, socjologicznych, kulturowych, literackich i językowych” (s. 11).

Katarzyna Sicińska wyznaczyła sobie niezwykle trudny obiekt badań – i aby go zinterpretować i o nim wnioskować, należy go najpierw opisać i zrozumieć.

Analiza językoznawcza zgromadzonego materiału epistolarnego obejmuje poziom graficzno-fonetyczny, gramatyczny oraz leksykalny, ukierunkowana

zaś została na wyznaczenie cech właściwych polszczyźnie Kresów Południowo-Wschodnich XVII i XVIII w. jako historycznej odmianie regionalnej języka, uwzględnia również historyczne czynniki społeczno-sytuacyjne, które mogły warunkować poziom regionalizacji języka badanych tekstów, np. pochodzenie narodowe i społeczne nadawców tekstów czy sfera komunikacji językowej.

Autorka zrekonstruowała historyczny wariant terytorialny języka polskiego na podstawie tekstów epistolarnych, pisanych przez autorów pochodzących z Kresów Południowo-Wschodnich. Następnie przedstawiła opis właściwości fonetycznych, gramatycznych i leksykalnych polszczyzny XVII- i XVIII-wiecznej. Opis ten pozwolił odtworzyć stan i funkcjonowanie polszczyzny na Kresach Południowo-Wschodnich w określonym przez autorkę przedziale czasowym, w zakresie wybranej sfery komunikacyjnej. Konfrontacja tego stanu z ogólnopolską normą literacką umożliwiła identyfikację cech swoistych – archaicznych, innowacyjnych, gwarowych oraz właściwych tylko dla badanego typu tekstów. Posłużyło to również do ustalenia typu polszczyzny reprezentowanej przez analizowane teksty. Wyniki, które autorka pozyskała, stanowią wielki wkład w stan wiedzy na temat dziejów języka polskiego w zakresie jego odmian terytorialnych, a przede wszystkim poszerzyły wiedzę na temat dawnej polszczyzny południowokresowej.

Monografia składa się ze wstępu, dziewięciu rozdziałów, w tym trzech rozdziałów wprowadzających, sześciu rozdziałów analityczno-interpretacyjnych, zakończenia, bogatej bibliografii oraz aneksu.

Obszerna część wprowadzająca: „Wprowadzenie historyczne” (s. 17–55) zawiera dwa rozdziały, w których autorka z wielką dbałością i skrupulatnością opisuje historię Kresów Południowo-Wschodnich w aspekcie osadniczym, politycznym, wyznaniowym i kulturowym, a także przedstawia dzieje języka polskiego na tym terenie.

W rozdziale drugim: „Teoretyczne i metodologiczne założenia pracy” (s. 56–72) badaczka zaprezentowała podstawową terminologię, precyzyjnie wytyczyła metody postępowania badawczego oraz przedstawiła stan badań nad polszczyzną kresową XVII i XVIII w. w tekstach epistolarnych. Katarzyna Sicińska przyjęła złożoną metodologię badań – klasyczna metoda filologiczno-retrospektywna została wzbogacona o ujęcia kontrastywne, kwantytatywne, socjolingwistyczne oraz z zakresu lingwistyki kontaktu językowego. Taka integracja metod przyniosła wartościowe rezultaty.

Rozdział trzeci: „Listy południowokresowe na tle epistolografii polskiej” (s. 73–87) jest poświęcony podstawie źródłowej, zawiera wstępne uwagi o epistolografii jako formie piśmiennictwa i jej roli w życiu społecznym

omawianych wieków. Przedstawiono tam również charakterystykę listów południowokresowych, które stanowią bazę materiałową pracy i zasady cytowania materiału.

Kolejne sześć rozdziałów (s. 88–452) to starannie przedstawione analizy oraz poprawne interpretacje, poświęcone graficznemu, fonetycznym, fleksyjnym, składniowym, słotwórczym i leksykalnym właściwościom polszczyzny kresowej, bogato reprezentowanej w zgromadzonych tekstach źródłowych. Analiza systemowa wykazała, że polszczyznę utrwaloną w badanych przez autorkę listach współtworzą zjawiska o zróżnicowanym pochodzeniu i zakresie występowania, zaś zasadniczy jej trzon stanowią cechy zgodne z ówczesną normą ogólnopolską. Oprócz cech ogólnopolskich badaczka bardzo precyzyjnie omówiła szereg odrębności regionalnych różnego pochodzenia: 1) archaizmy, stanowiące powszechną cechę odmian języka rozwijających się na peryferiach językowych; 2) cechy o zwiększonej frekwencji tekstowej, które znajdują swoje uzasadnienie głównie w oddziaływaniu podłoża ukraińskiego, podtrzymującego recesywne formy rodzime; 3) cechy innowacyjne, z jednej strony są to zapożyczenia wschodniosłowiańskie, z drugiej zaś – innowacje podyktowane działaniem tendencji wewnątrzjęzykowych, które są efektem procesu ewolucji języka, rozwijającego się w oddaleniu od etnicznego centrum innowacyjnego i wreszcie 4) cechy gwarowe, wskazujące na powiązania językowe polszczyzny południowokresowej z gwarami Polski etnicznej.

Wnikliwa analiza tekstów pisanych, ich odnotowanych zjawisk oraz prawidłowa interpretacja faktów, sprowadza autorkę do stwierdzenia, że poprzez dominację właściwości ogólnopolskich badane listy reprezentują polszczyznę południowokresową XVII i XVIII w. w jej odmianie kulturalnej – regionalny południowokresowy wariant polszczyzny ogólnej.

Po każdym rozdziale następuje ściśle podsumowanie omawianego tematu. Liczne cytowania i przytoczenia, przypisy i odsyłacze bibliograficzne wskazują na bardzo dobrą znajomość literatury oraz umiejętność jej praktycznego zastosowania.

Zamykające monografię Zakończenie (s. 453–468) zawiera podsumowującą ocenę polszczyzny południowokresowej utrwalonej w XVII- i XVIII-wiecznych listach, zwłaszcza cech charakterystycznych, typowych dla tej odmiany regionalnej. Jak stwierdza autorka monografii: „Stan języka polskiego utrwalony w zgromadzonych i poddanych analizie tekstach epistolarnych odsłania jeden z wielu aspektów funkcjonowania polszczyzny południowokresowej w XVII i XVIII w. [...] Nie ulega wątpliwości, że mamy tu do czynienia z regionalną odmianą polszczyzny, przy czym stopień nasycenia tekstów cechami regionalnymi pozostaje niewielki, ich regionalizacja przejawia się w dość znacznym zasobie cech kresowych, ale nielicznie poświadczonych.

Oznacza to, że do języka wyższych warstw społecznych na Kresach Południowo-Wschodnich cechy te, zwłaszcza interferencje obcojęzyczne, przenikały w niewielkim stopniu” (s. 467).

Zestawienie i wykorzystanie tak bogatej i obszernej Bibliografii (s. 469–502) grupującej literaturę z zakresu dialektologii historycznej, semantyki, leksykologii, językoznawstwa ogólnego jest warte polecenia badaczom przygotowującym większe rozprawy naukowe.

Ośmiostronicowy Aneks – wybór listów – pokazuje, jak żmudną i mozolną pracę wykonała autorka, by odczytać i przedstawić tak rozległe opracowanie polszczyzny południowokresowej XVII i XVIII w.

Zastosowane przez Katarzynę Sicińską metody badawcze umożliwiły jej wszechstronny i wiarygodny opis dziejów języka polskiego na Kresach Południowo-Wschodnich. A staranny i sumiennie opracowany opis doskonale odtworzył stan oraz funkcjonowanie polszczyzny na Kresach Południowo-Wschodnich XVII i XVIII w.

Pozyskane przez autorkę wyniki wnoszą wielki wkład w stan wiedzy na temat dziejów języka polskiego w zakresie jego odmian terytorialnych, przedstawiają i poszerzają wiedzę na temat dawnej polszczyzny południowokresowej.

Omawiana pozycja to interesujące studium wprowadzające czytelnika w złożoną problematykę współegzystowania kultur i języków na Kresach Południowo-Wschodnich tego okresu. Niezwykle wartościowy jest sam materiał egzemplifikacyjny, stanowiący unikatowe dziedzictwo przeszłości.

Monografia Katarzyny Sicińskiej jest jak dotąd jednym z niewielu całościowych opracowań polszczyzny utrwalonej w XVII- i XVIII-wiecznych listach autorów pochodzących z Kresów Południowo-Wschodnich. Wypełnia lukę w dotychczasowych badaniach historycznojęzycznych. Jest to lektura, która zainteresuje nie tylko historyków języka, ale i dialektologów, kulturoznawców oraz wszystkich, którym bliskie są zagadnienia kontaktów językowych.